

Det middelalderlige Ejsbøl og den holstenske adels indvandring i hertugdømmet Slesvig

Af *Henrik Fangel*.

Lidt nordvest for Haderslev ligger Ejsbøl, der i dag blot er en samling gårde, men som er blevet kendt ved det meget store offerfund fra romersk jernalder, der er blevet gjort her i årene 1956-64. De over 2000 genstande, for det meste våben, der er fundet her, er i sin tid blevet kastet ud fra bredden af en nu udtørret sø som en tak, i form af et offer til guderne, for den sejr, som en for os ukendt stamme i folkevandringstiden her har vundet over en anden. Men også på den modsatte side af den udtørrede sø taler fortiden. Fra udgravningsstedet har arkæologerne og besøgende haft en fuldstændig tilgroet bank for øje, som rejser sig højt op over de lave eng- og mosearealer. Det er Ejsbøl voldsted, der er blevet karakteriseret som et af de anseeligste middelalderlige voldsteder i Nordslesvig. Voldstedet hører til middelalderens tvedelte type med en cirkelrund bank på ca. 40 m i diameter, adskilt ved en ringgrav fra en ca. 160 m lang forborg i vest og rejsende sig direkte op af den tidligere sø til en højde af 8 m over den nuværende eng.¹

Dette er, hvad man kan se i dag, men hvad ved vi egentlig om dette voldsted? Det er ikke meget, idet der frem til 1500 i de skriftlige kilder kun nævnes 6 ejere af Ejsbøl (se tillæg s. 126), men det synes dog muligt at aflokke middelalderens store materiale af breve og diplomer oplysninger, der er med til at belyse Ejsbøl, og som placerer voldstedet i en interessant sammenhæng i Sønderjyllands historie.

Danske herremænd og holstenske indvandrere.

Første gang Ejsbøl nævnes er i 1355 i formen Æwilsbyll, og den ejedes da af en Anders Jensen, der skødede alt sit gods i Arnum og Øster Gasse (Højrup sogn, Tønder amt) til Valdemar Sappi, der var af den sønderjyske hertugslægt, og som på dette tidspunkt ejede vidt-

strakte jordegodser især i den vestlige del af hertugdømmet. Hvem Anders Jensen var, vides ikke, idet han kun er omtalt i det nævnte brev, og hans segl med dets skjold kendes derfor ikke. Det er derfor også umuligt at sige, hvilken slægt han tilhørte, og en Anders Jensen nævnes ikke andetsteds på denne tid og i denne lokale sammenhæng. Det er imidlertid klart, at Anders Jensen ifølge sit navn har været dansk herremand, og det samme gælder om den næste ejer, som vi kender på Ejsbøl, nemlig Jens Holck, der i 1378 beseglede et brev med et segl, der bærer omskriften »Jesse Holck van Egellsbül«, og som har et mandshoved i sit skjold. Det er den eneste gang, vi træffer denne Jens Holck, og det er i det hele taget et meget begrænset kendskab, vi har til denne slægt, hvoraf der kun kendes få medlemmer i middelalderen, og som ikke må forveksles med de sønderjyske hertugers bekendte marsklsægt, der førte en mursparre i dens våbenskjold.

Hvad vi ved om Ejsbøl i det 14. årh.s sidste halvdel, er altså kun knyttet til disse to navne. Det interessante i denne forbindelse er imidlertid netop navnene, idet det som nævnt er tydeligt danske navne. På denne tid træffer vi i hertugdømmet Slesvig nemlig i stigende omfang holstenske adelsmænd, der allerede i begyndelsen af århundredet var begyndt at indvandre til egnen mellem Slien og Ejderen, hvor de bosatte sig, og som her mod slutningen af det 14. årh. også sad flere steder i Nordslesvig enten som panteherrer eller som ejere af gårde og jordegods. Årsagerne til denne indvandring må formodentlig søges i, at mulighederne for ekspansion i hjemstavnen på grund af de mange holstenske ridderslægters store antal af medlemmer var ringe. Mulighederne for bosættelse nord for Ejderen og udsigterne til en lovende fremtid her med de store økonomiske midler, som holstenerne rådede over, var derimod betydeligt bedre på grund af dels den sønderjyske herremandsstands endnu ringe magt og indflydelse og dels mulighederne for gennem store pengelån til den sønderjyske hertug at erhverve pantelen. Også til Danmark udvandrede de holstenske riddere, og mange af dem trådte her i den danske konges tjeneste.

Dette gjaldt således Claus Limbek, der blev Valdemar Atterdags drost, men som i 1340'erne også kom i besiddelse af sønderjysk gods, nemlig Tørning vest for Haderslev,² som hans søn Henneke Limbek overtog efter faderens død ca. 1372. 1344 havde Johannes Limbek,

en fætter til Claus Limbek, fået Lundtoft herred med Søgård i pant af hertug Valdemar af Sønderjylland,³ og dette pant fik Claus Ahlefeldt fornyet af grev Gerhard i 1398.⁴ Claus Ahlefeldt var søn af Benedikt (III) Ahlefeldt, der var gift med en datter af ovennævnte drost Claus Limbek (se stamtavle s. 121), og en anden søn af disse to, Henrik Ahlefeldt, sad som høvedsmand på Haderslevhus, idet han på denne tid (ca. 1400) havde Haderslev med tilliggende, formodentlig Haderslev og Tyrstrup herreder, i pant af grev Gerhard af Holsten,⁵ der 1386 tillige var blevet hertug af Sønderjylland.⁶ 1394 havde Henneke Limbek taget Gram herred i pant af samme hertug Gerhard og erhvervede sammen hermed de faste borge Gram og Jels.⁷

Nicolaus Rønnow Kierl på Ejsbøl.

Ca. 1400 har vi således tre holstenske riddere siddende som store panteherrer i Nordslesvig med bl. a. det meste af det nuværende Haderslev amt i holstenernes herredømme, og det kan da heller ikke forbavse, at vi også på denne tid træffer en holstener siddende på Ejsbøl, nemlig Nicolaus Rønnow, kaldet Kierl.

Kilden hertil er imidlertid ret problematisk, idet den ikke er fuldstændig entydig: i Fragmenter af Haderslev Kapitelsbog, der må være affattet i tiden 1480-1500, anføres det angående to af kapitlets klenodier, at de var skænket af »Domina Berta uxor Nicolai Rønnow militis habitantis in (E)ylsbul«, d. v. s. fru Berta, gift med ridderen Nicolaus Rønnow, der bor (boede) på Ejsbøl.

På grund af kapitelsbogens sene affattelsestidspunkt kan der imidlertid være tale om en senere Nicolaus Rønnow, nemlig en sønnesøn af Nicolaus Rønnow Kierl, som i 1439 ejede Ejsbøl (se tillæg), og denne var da også i et af sine ægteskaber gift med en svensk adels-dame Birgitte Christiernsdatter Vasa (se nedenfor), hvilket navn er det samme som Berta (Birgitte, Birte, Berte, Berta, Berete). At denne mulighed alligevel synes at kunne udelukkes, skal vi vende tilbage til senere, men først skal der her fremføres en række argumenter for, at den i kapitelsbogen nævnte Nicolaus Rønnow er den ældre af dette navn, selvom denne intetsteds skrives direkte til Ejsbøl:

1) 1432 træffer vi Nicolaus Rønnow Kierls søn Eler skrevet til Ejsbøl i en af paven givet tilladelse til, at han må føre rejsealter med sig (se tillæg), d. v. s. han kan have købt Ejsbøl eller arvet den efter

sin fader. I sidste tilfælde må den i kapitelsbogen nævnte Nicolaus Rønnow til Ejsbøl være = Nicolaus Rønnow Kierl.

2) Desværre kendes Nicolaus Rønnow Kierls hustru ikke, således at det herigennem kunne bevises, at den i kapitelsbogen nævnte fru Berta var Nicolaus Rønnow Kierls hustru. Dette synes imidlertid at kunne lade sig gøre ad anden vej, idet Eler Rønnow foruden én søn havde tre døtre, Berete, Karen og Lene,⁸ og da der langt op i tiden herskede den navneskik at opkalde børn efter afdøde slægtninge, en skik, som også lader sig iagttage indenfor Rønnow-slægten, ligger det nær at antage, at dette også er tilfældet for Elers døtre. Ældste datter opkaldtes som regel efter farmoderen, men det vides ikke, hvem af døtrene, der var den ældste. Der synes dog udfra nævnte skik at kunne etableres en forbindelse mellem Eler Rønnows datter Berete og den i kapitelsbogen nævnte fru Berta. Navneligheden mellem Nicolaus Rønnow Kierls sønnedatter og den i kapitelsbogen nævnte fru Berta, gift med en Nicolaus Rønnow, skulle således tale for, at denne Nicolaus Rønnow er lig Nicolaus Rønnow Kierl.

3) Der kan konstateres en forbindelse mellem Nicolaus Rønnow Kierl og holstenske adelige på Haderslev-egnen. Henrik Ahlefeldt på Haderslevhus var gift med en fru Helena,⁹ der i 1423 som enke beseglede med et tvedelt våben, der enten må være det Rønnow'ske eller det Rantzau'ske.¹⁰ At hun er en Rønnow og datter af Nicolaus Rønnow Kierl, skulle bekræftes dels ved, at en fru Lene i en registratur over Haderslev kapitels breve 1428 nævnes som en søster til Eler Rønnow,¹¹ dels udfra ovennævnte navneskik ved at tre af Nicolaus Rønnow Kierls børnebørn bærer navnet Helene, åbenbart opkaldt efter deres faster.¹² — Nicolaus Rønnow Kierl og Henrik Ahlefeldt beseglede brev sammen gentagne gange,¹³ men medbesegler på disse breve var endvidere Henrik Ahlefeldts morbroder Henneke Limbek på Tørning¹⁴ samt hans broder Claus Ahlefeldt til Søgård og fornemst blandt medbeseglerne Benedikt (III) Ahlefeldt, fader til Henrik og Claus. Nicolaus Rønnow Kierl synes altså at have haft en tilknytning til Haderslev-egnen gennem sin datter, hendes mand (Haderslev), dennes morbroder (Tørning) samt senere gennem sin søn. Hvad ligger da nærmere at antage, end at den i kapitelsbogen nævnte Nicolaus Rønnow til Ejsbøl er Nicolaus Rønnow Kierl (angående slægtsforbindelserne, se stamtavlen).

Konklusionen af ovennævnte må da være, at Nicolaus Rønnow Kierl ligesom en lang række andre fremtrædende holstenske riddere er indvandret til hertugdømmet Slesvig for at skabe sig en fremtid her, og vi må derfor formode, at Nicolaus Rønnow har købt Ejbsøl, det var ihvertfald den form, der sammen med pantsættelse var det mest almindelige ved holstenernes talrige erhvervelser rundt omkring i hertugdømmet. Den mulighed består dog også, at han kan have giftet sig borgen til, og i så fald er kapitelsbogens fru Berta måske datter af Jens Holck, der som nævnt skrev sig af Ejbsøl 1378. Erhvervelsen af Ejbsøl må være sket før 1398, idet Nicolaus Rønnow Kierl da nævnes sidste gang,¹⁵ og giftermålet med fru Berta må være sket senest ca. 1380, idet deres datter Helena ihvertfald må have været nogenlunde voksen, da hendes mand Henrik Ahlefeldt døde 1404 (se nedenfor). Foruden Eler var der i ægteskabet yderligere tre sønner, Tønne, Marquard og Henning, og foruden Helene yderligere to døtre, der blev gift med danske herremænd. Eler blev gift med en Birgitte Limbek, som det imidlertid ikke er muligt at passe ind i Limbek'ernes stamtavle.¹⁶

*De indvandrede holsteneres forhold til dronning Margrethe
og de holstenske grever.*

Disse indvandrede holstenske ridders forhold til henholdsvis dronning Margrethe og de holstenske grever viser interessante og karakteristiske træk. Forholdet mellem greverne og Valdemar Atterdag havde været meget spændt, og dette havde bevirket, at også de holstenske riddere kom til at stå skarpt over for den danske konge i dennes sidste regeringsår. Benedikt (III) Ahlefeldt havde ligesom sin fader Benedikt (II) Ahlefeldt været én af kongens nærmeste råder og beseglede som sådan flere gange for kongen, bl. a. den såkaldte håndfæstning 1360,¹⁷ men i 1368 tilsluttede han sig sammen med bl. a. drosten Claus Limbek hansestædernes forbund mod kong Valdemar, hvori også de holstenske grever tog del.¹⁸ Han var øjensynlig forurettet over den af kongen påbegyndte reduktion af gods, der var kommet bort fra kronen, og hvoraf Benedikt havde en del, bl. a. Næsbyhoved og Hagenskov på Fyn. I forliget i Flensborg 1373 mellem kongen og de holstenske grever inddrog imidlertid bl. a. også Benedikt Ahlefeldt,¹⁹ men efter Valdemar Atterdags død 1375 træffer vi ham dog snart på de holstenske grevers side. Han optræder

således som en af deres råder i 1387,²⁰ og helt frem til sin død ca. 1400 træffer vi ham i schauenburgernes nærværelse som en af de fornemste holstenske riddere. Hvad han har besiddet, og om han i det hele taget har ejet gods i hertugdømmet, vides ikke.

Der er ovenfor anført tre breve, som Nicolaus Rønnow har med-beseglet sammen med Benedikt (III) Ahlefeldt, og der kan hertil føjes to kvitteringer, som Benedikt udstedte henholdsvis 1389 og 1392 til dronning Margrethe for indløsning af en del af det gods, han ejede i Danmark.²¹ Skønt der kun er tale om fem breve, er disse dog et klart udtryk for, at Nicolaus Rønnow har stået i nær forbindelse med sin datters svigerfar, hvilket vel er naturligt nok. Det må imidlertid også formodes, at han har stået på samme linje som denne og derfor må være at træffe i kredsen af riddere omkring de holstenske grever. Dette er da også tilfældet, 1392 er han således forlover for de holstenske grever ved deres overenskomst med dronning Margrethe i Vordingborg og 1397 nærværende ved grevernes arve-delning i Bornhoved. 1398 træffer vi ham som holstenernes høvedsmand på Ærø.²² Benedikts sønner Claus og Henrik Ahlefeldt er ligeledes helt ud grevernes mænd. Dette betyder dog på ingen måde, at disse holstenere stod i noget modsætningsforhold til dronning Margrethe, idet forholdet mellem Danmark og Holsten var blevet ordnet ved Margrethes forlening af hertugdømmet Slesvig til grev Gerhard af Holsten i 1386. Perioden ca. 1380-1404 er helt ud præget af et fredeligt forhold mellem Danmark og dets nabo mod syd.

Claus og Henrik Ahlefeldt deltog sammen med deres morbroder Henneke Limbek til Tørning i hertug Gerhards felttog mod ditmarskerne i 1404, og alle tre faldt de her sammen med deres hertug.²³ Om Nicolaus Rønnow også deltog i togtet, vides ikke, men han er ihvertfald også død på dette tidspunkt.

Hertugens død skabte en helt ny situation i Sønderjylland. Dronning Margrethe udnyttede bevidst, at stillingen for enkehertuginen med tre umyndige sønner var meget vanskelig og forsøgte ved udstrakte godserhvervelser at genvinde hertugdømmet for kongeriget.²⁴ Her spillede hendes evne til at vinde folk for sig ind, og denne hendes politik kan vi også spore på Haderslev-egnen, idet det lykkedes hende allerede kort efter 1404 at vinde Henneke Limbeks søn, Claus Limbek, der havde arvet sin faders udstrakte jordbesiddelser, for sig. Uvist af hvilken grund faldt han fra enkehertuginen og gik over

til dronningen, der dermed kunne regne med faktisk støtte i det meste af Nordslesvig, hvor Claus Limbek sad inde med Gram herred og det meste af Hviding herred og foruden de faste borge Tørning, Gram og Jels også Trøjborg og Skinkelsborg (Stenderup sogn, Nørre Tyrstrup herred), som han 1407 solgte til dronningen.²⁵

Men også Henrik Ahlefeldts enke Helene Rønnow lykkedes det dronningen at vinde for sig. Helene var efter Henrik Ahlefeldts død blevet siddende på Haderslevhus med Haderslev len i pant. Hun må have været en meget fremtrædende dame, idet hun 1409 simpelthen kaldes »vrow [fru] Helene van Hadersleuen«,²⁶ og besad i det hele taget omfattende rigdomme, bl. a. godser på Fyn, hvor det også vides, at Nicolaus Rønnow Kierl ejede gods.²⁷ Hun og hendes afdøde mand havde betænkt Haderslev kapitel med flere gaver, og der blev da også holdt sjælemesser for hende og Henrik Ahlefeldt i Vor Frue kirke.²⁸ Pantet i Haderslev indløste dronningen imidlertid fra hende og vandt hermed yderligere én af de for besiddelsen af hertugdømmet så vigtige borge.²⁹

Helenes brødre Eler, Marquard og Tønne var imidlertid nært knyttet til enkehertuginde og kredsen af hertugsønnernes holstenske formyndere, der snart blev klar over, at Margrethes politik faktisk var gennem godserhvervelser at genvinde hertugdømmet for den danske krone. Resultatet blev derfor en krig mellem holstenerne og Danmark om magten i hertugdømmet. Den begyndte ca. 1409 og varede med afbrydelser ca. 25 år.

Kampen om hertugdømmet ca. 1409-32.

I denne kamps første fase var Haderslev en brik; her sad Helene Rønnow, som havde afstået Haderslevhus til dronningen, på Ejsbøl sad en af hendes brødre, hvem af dem vides ikke, men de stod alle på enkehertuginde side. Hvilke stridigheder mellem søsteren og brødrene dette har givet anledning til, kan vi kun gisne om, men Helene, der endnu 1415 skrives af Slesvig stift, var ihvertfald 10 år senere flyttet til kongeriget, idet hun 1425 skrives af Odense stift.³⁰

Hvorledes arven efter Nicolaus Rønnow Kierl er blevet delt mellem de fire brødre, vides som nævnt ikke, og Nicolaus Rønnow synes da også at have ejet yderligere gods i hertugdømmet, muligvis gården Hesel på nordsiden af Slien. Eler Rønnow er imidlertid blevet ene-ejer af det fædrene gods, idet Marquard var død før 1421, da hans

enke nævnes,³¹ Tønne faldt i kamp 1422 (se nedenfor), og Henning synes ikke at have været særlig fremtrædende. 1419 skrives Eler ihvertfald af Hesel og som nævnt 1432 af Ejsbøl.³²

I mellemtiden var der imidlertid indtruffet vigtige begivenheder i kampen om Sønderjylland. I oktober 1412 var dronning Margrethe død på Flensborg fjord, netop da hun havde vundet byen Flensborg, der i de mange kampe spillede en afgørende rolle. Hendes efterfølger Erik af Pommern fortsatte imidlertid med utrættelig energi i sin fostermoders spor og fik i 1413 udvirket en danehofdom, ifølge hvilken de holstenske grever ved at have båret avindskjold mod Danmarks rige og deres lensherre, den danske konge, havde forbrudt deres troskabsed, hvorfor deres len var hjemfaldent til kronen. 1415 blev denne dom stadfæstet af den tysk-romerske kejser Sigismund.³³

Denne domsafgørelse var tilsyneladende én af grundene til, at adskillige af de i Sønderjylland indvandrede holstenske adelsmænd svigtede enkehertuginde og hendes sønner. Dette gjaldt bl. a. Eler Rønnow og hans tre brødre, der gik over til kong Erik og til gengæld af denne fik sæde i rigens råd.³⁴ Eler forblev kongen tro til sin død ca. 1435 og var flere gange forlover for kongen, når denne udstedte breve.³⁵ Hans søn var 1442 høvedsmand på Lundenæs, og hans tre døtre blev gift med danske adelsmænd.³⁶ Tønne faldt for kongen under dennes angreb på Tønderhus i 1422,³⁷ og også Marquard har formodentlig sat livet til for kongens sag. Også deres børn træffer vi bosat og gift i kongeriget.

Vender vi os til egnen omkring Haderslev, må vi da betragte den som det område i Sønderjylland, hvor kongen fra ca. 1415 kunne påregne mest støtte: I Haderslev havde han borgen Haderslevhus, hvor han havde indsat den danske væbner Niels Aggesen som høvedsmand,³⁸ tilliggende var formodentlig Haderslev og Tyrstrup herreder; lidt udenfor Haderslev lå den anselige faste borg Ejsbøl, hvor Eler Rønnow formodentlig har siddet allerede fra 1422, og lidt længere vestpå lå Tørning, hvor Claus Limbek sad, med Gram herred m. m. som tilliggende; et virkeligt godt udgangspunkt for at udstrække herredømmet videre sydpå.

Kong Erik formåede dog ikke at udnytte denne gunstige position. I 1421 faldt Claus Limbek fra kongen og opsigte ham huldskab og troskab, åbenbart misfornøjet med kongens regering. I et klageskrift rettede han kraftige anklager mod kongen og især hans høvedsmand

på Haderslevhus, der i vid udstrækning skulle have udplyndret Claus Limbeks bønder rundt omkring i hertugdømmet. Kongens værste forsyndelse var dog, ifølge Claus Limbeks opfattelse, en udtalelse om, at Claus ikke var Henneke Limbeks søn!³⁹ Det lykkedes ikke at forlige parterne, og Claus Limbek gik derfor over til hertugerne Henrik og Adolf ved 1421 at modtage pantebrev af dem på Gram, Hviding, Frøs og Kalvslund herreder.⁴⁰ Tørning blev derfor 1422 belejret af kongen, holstenerne kom til undsætning og i det hele taget blev der kæmpet i egnen omkring Tørning, bl. a. ved Immervad.⁴¹

Hvilken stilling har Ejsbøl indtaget i disse kampe? Blev der også kæmpet ved Ejsbøl, hvor en af kongens støtter sad? Hvordan har forholdet været mellem Nicolaus Rønnows sønner og Claus Limbek, først i tiden ca. 1404-15, da de stod på hver sin side, dernæst 1415-21, da de alle stod på den danske konges side? Skal vi forestille os, at der har været ført småfejder mellem de to naboer? Eller har det eventuelle slægtsbånd, der knyttede dem sammen gennem Eler Rønnows hustru Birgitte Limbek øvet en dæmpende indflydelse? Over for disse spørgsmål tier vore kilder imidlertid fuldstændigt. Vi ved intet derom, og fantasien får derfor frit spillerum.

Claus Rønnow og Ejsbøl.

Først i 1432 sluttede kampen om Sønderjylland, der da havde raset i henved et kvart århundrede. Resultatet blev Erik af Pommerns nederlag, der blev endeligt beseglet i 1435 ved hans forlening til hertug Adolf af hertugdømmet Slesvig minus de områder, som kongen endnu sad inde med, først og fremmest borgen Haderslev med tilliggende.⁴² Men også dette blev hertugens, da det danske rigsråd i 1439 overdrog det til ham efter Erik af Pommerns afsættelse.⁴³ I den foreløbige fredsslutning i 1432 blev der indføjet den bestemmelse, at Eler Rønnow sammen med andre af kong Eriks mænd skulle have tilsikret deres ejendomme, hvor de end var beliggende i hertugdømmet.⁴⁴ Hvorvidt Eler har kunnet opretholde besiddelsen af Hesel, der lå så langt mod syd i hertugdømmet, vides ikke, men er vel tvivlsomt, idet hadet til de frafaldne holstenske riddere var stort, og gården må ihvertfald være gået ud af slægten Rønnows eje, idet den ca. 1450 var i slægten Breides besiddelse. Besiddelsen af Ejsbøl har Eler imidlertid uden tvivl kunnet opretholde, idet det er

kort tid efter denne fredsslutning, at han i pavens brev skrives til Ejsbøl. 1434 var han tilstede på Haderslev herredsting⁴⁵, og gården forblev i slægtens eje, idet den efter Elers død ca. 1435⁴⁶ gik over til broderen Marquards søn Claus Rønnow; hvorfor den ikke arvedes af Elers søn Erik, vides ikke, men i 1439, da hertug Adolf fik overdraget Haderslev med tilliggende af det danske rigsråd, måtte Claus Rønnow, der selv hørte til de danske rigsråder, ihvertfald give hertug Adolf underpant i sin gård Ejsbøl (se tillæg), d. v. s., han kunne ikke for fremtiden sælge gården uden først at spørge hertugen, om denne ønskede at købe den. Dette er igen et klart vidnesbyrd om, at hadet mod de frafaldne holstenere og deres slægt stadig var levende som følge af de meget stærke modsætninger, der under den lange kamp var skabt mellem de indvandrede holstenske riddere på grund af deres forskellige stillingtagen. Dette skulle klart fremgå af ovenstående omtale af krigen trods dens noget summariske form, men kommer vel klarest til udtryk i de ganske vist få tilfælde, hvor fader og søn havde stået på hver sin side i kampen.

Claus Rønnow har formodentlig ikke interesseret sig synderligt for sit gods i hertugdømmet. Han var dansk rigsråd, og hans hovedinteresser lå derfor i Danmark, hvor han forekommer nævnt meget ofte i samtidens breve og diplomer som medbesegler og rådgiver for den danske konge. Da Christian I i 1448 blev konge, blev Claus Rønnow dennes marsk og optræder adskillige gange som forhandler i dennes svenske politik.⁴⁷ Brevmaterialet, hvor han nævnes, er så omfattende, at vi kan følge ham ret nøje, snart forhandler han i Stockholm med svenskerne, mod hvem han også førte krigstogter, snart i Lübeck og en enkelt gang i Danzig, men frem for alt kan vi følge ham sammen med kongen, når denne drager rundt til rigets forskellige slotte, København, Helsingborg, Vordingborg, Kalundborg, Nyborg o. s. v.⁴⁸ Ikke en eneste gang træffer vi ham i hertugdømmet. Det nærmeste, han kommer, er Kolding⁴⁹ og Ribe,⁵⁰ og først 1459 kan han konstateres at have været indenfor Slesvigs grænser, idet han kort tid efter hertug Adolfs død førte forhandlinger i Rendsborg angående Christian I' eventuelle valg til hertug af Slesvig og greve af Holsten.⁵¹ Dette er tillige med et brev fra oktober 1465, da han sammen med en mængde danske råder og adelsmænd udstedte brev med Christian I i Segeberg,⁵² det eneste, ifølge hvilket han kan konstateres i »officielt« øjemed at have opholdt sig indenfor Slesvigs og Holstens grænser.

Heller ikke iblandt de breve, der belyser Claus Rønnows private forhold, og hvorefter der også er overleveret en del, træffer vi noget, der blot antydningssvis viser, at Claus Rønnow har haft interesser i det nordlige hertugdømme at pleje. Alle disse breve viser derimod klart, at han var nært knyttet til Fyn, hvor han ejede Hvidkilde ved Svendborg og desuden havde de to herreder Salling og Sunds i livsvarigt pant samt ejede andet gods.⁵³ 1442-62 var han endvidere høvedsmand i Nyborg,⁵⁴ og han var vel nok sin tids mægtigste herremand på det sydøstlige Fyn. Han var som nævnt gift flere gange, første gang med Kirstine Gyldenstjerne, med hvem han ligger begravet i Sankt Hans kirke i Odense,⁵⁵ og anden gang med den nævnte Birgitte Christiernsdatter Vasa, som han ægtede mellem 1450 og 1454, idet hun blev enke 1450⁵⁶ og nævnes første gang gift med ham juli 1454.⁵⁷

Ovenstående er grunden til, at det er forfatterens faste overbevisning, at kapitelsbogens fru Berta ikke kan være Claus Rønnows anden hustru, den svenske fru Birgitte. En gave til kirken må formodes at være betinget af, at giveren føler et nært tilknytningsforhold til den kirke, hvortil gaven skænkes, og et sådant har ikke eksisteret mellem den svenske fru Birgitte og Vor Frue kirke i Haderslev, idet Claus Rønnow udfra ovenstående simpelthen ikke kan have opholdt sig på Ejlsbøl i længere perioder, ja, han har, som det skal ses nedenfor, endog solgt gården. Dette er ganske vist en slutning udfra kildernes tavshed, men den synes at kunne drages udfra de begivenheder, der er gået forud, samt udfra det kendskab, vi har til Claus Rønnow gennem de mange breve, hvori han er omtalt: Hadet mod de frafaldne holstenere var så stærkt (fredsslutningen 1432 og forleningsbrevet 1439 er blot enkelte udtryk herfor), at Claus Rønnow ikke har kunnet føle sig tiltrukket af tanken om længere ophold i en egn, der beherskedes af den holstenske hertug af Sønderjylland, og hvor han af denne og af sine standsfæller i hertugens kreds kun kunne betragtes som en frafalden, selvom han var uden skyld i sin faders frafald. Han var derfor også udelukket fra at skaffe sig magt og indflydelse i hertugdømmet gennem deltagelse i det politiske liv, som han ifølge de mange breve følte sig så tiltrukket af. Megen tid kan der på grund af Claus Rønnows mange gøremål i kongeriget i det hele taget ikke have været til at opholde sig i hertugdømmet, og hvorfor skulle han og hans familie

også det, når den havde sit gods Hvidkilde og sin magt og indflydelse på Fyn?

Ejsbøl i slægten von der Wisch's eje.

Ejsbøl forblev da heller ikke i Claus Rønnows eje, idet den endnu før hans død 1486⁵⁸ var i en anden fremtrædende holstensk slægts eje. 1475 skrives Henneke von der Wisch til Ejsbøl (se tillæg), men hvordan og hvornår den er kommet i hans eje, vides ikke. Det synes dog muligt at få et fingerpeg herom, når man ser, at Hennekes fader Wulf von der Wisch en årrække i 1450'erne og 1460'erne var høvedsmand på Haderslevhus, ihvertfald 1455-65, idet han i disse to år nævnes som høvedsmand her.⁵⁹ Han var én af hertug Adolfs nærmeste råder og havde tidligere været hertugens høvedsmand i Tønder.⁶⁰

Også i kapitelsbogen nævnes han som høvedsmand i Haderslev, og det er forfriskende midt i de tusindvis af korte og nøgterne breve, der imidlertid er de væsentligste kilder, vi har til middelalderens historie, pludselig her i kapitelsbogen at møde et mere menneskeligt træk, idet forfatteren, vel én af kannikerne, skriver: »Der skal holdes sjælemesse for fru Beke von der Wisch, gift i sin tid med Wulf von der Wisch, høvedsmand på borgen Haderslev, hvert år den 24. april. For at denne sjælemesse kunne holdes, gav samme Wulf intet (!). Men hans søn Henneke, der boede på Ejsbøl, lovede kapitlet 25 mark lybsk, for at messen desto bedre skulle kunne holdes til erindring om hans fader Wulf von der Wisch på samme dato hvert år ... «⁶¹ Man får uvilkårligt det indtryk, at denne Wulf ifølge skriverens mening har været en meget ugudelig mand, men man beroliges dog, når man længere fremme i kapitelsbogen læser følgende: »Til afholdelse af lysmesser skænkede Wulf von der Wisch en fæstebonde, Wolter Bernssen, i Vejstruprød i Vejstrup sogn«⁶² (nuværende Nørre Tyrstrup herred, Vejle amt).

Wulf har altså tilsyneladende haft jordegods i Haderslev omegn, og det er netop herigennem, at vi kan få en anelse om, at han nok har erhvervet Ejsbøl, om ikke før, så da han sad som høvedsmand i Haderslev. I januar 1500 solgte Henneke von der Wisch nemlig for 500 mark lybsk 30 mark årlig rente af sit gods i landsbyen Stenved i Åstrup sogn ved Haderslev⁶³ (landsbyen er forsvundet, men var beliggende, hvor nu Stendetgård ligger). Dette gods må have hørt

under Ejsbøl, som Henneke da sad inde med, og vi er så heldige, at vi ved, at det (eller i hvert fald en del af det) blev erhvervet af Wulf von der Wisch i 1457, idet han da med kapitlet i Haderslev mageskiftede sit gods i landsbyerne Ørby (Vonsbæk sogn, Haderslev herred) og Bjert (Sdr. Bjert sogn, nuværende Nørre Tyrstrup herred) mod kapitlets gods i Stenved.⁶⁴

Wulf behøver selvfølgelig ikke at have ejet en hovedgård i nærheden, hvorunder dette bøndergods kunne høre, det har været nok, at han var høvedsmand på Haderslevhus. Hans søn var imidlertid kun ca. 30 år, da han i 1475 for første gang skrives til Ejsbøl, idet han menes født ca. 1445⁶⁵ og derfor næppe kan have haft midler til selv at erhverve gården. Det synes derfor naturligt at antage, at Wulf von der Wisch har erhvervet Ejsbøl senest, mens han var høvedsmand i Haderslev; at Stenved, erhvervet i 1457, hørte under Ejsbøl i 1500 er ihvertfald et indicium herfor, og hertug Adolf har sikkert kun kunnet være tilfreds med, at denne betydningsfulde faste borg gik over til en af hans allernærmeste råder, og har ikke benyttet de rettigheder, der tilkom ham på grund af det underpant, han havde i godset.

Her i og omkring Haderslev voksede Henneke op sammen med sine syv søskende,⁶⁶ og her har han sikkert lært Salome Ahlefeldt at kende. Hun var datter af Benedikt Ahlefeldt til Tørning, der ca. 1428 var kommet i Ahlefeldt'ernes besiddelse, efter at Claus Limbek den yngre var død mellem 1425 og 1428.⁶⁷ Henneke og Salome blev gift med hinanden,⁶⁸ og der kan altså også her konstateres en slægtsmæssig forbindelse mellem holstenske adelige på Hadersleveggen.

1460 fik Wulf von der Wisch af den nyvalgte hertug Christian af Slesvig gården Runtoft i Angel i pant for 10.000 mark lybsk,⁶⁹ og det må have været ganske betydelige midler, der har stået til rådighed for denne slægt, idet den sad på et anseeligt antal godser i både Slesvig og Holsten: Wulfs brødre Otto, Claus og Henrik sad henholdsvis på Rohlstorf i Holsten, Gelting i nærheden af Runtoft samt Wittensee lidt nord for Ejderen. Wulf ejede altså selv Runtoft og formodentlig også som ovenfor anført Ejsbøl, der dog må være gået over til Henneke før faderens død (mellem 1476 og 1480). Også andet mindre gods ejedes af Wulf, og dette gik sammen med Runtoft i arv til hans sønner, der delte det mellem sig, og som desuden erhvervede sig Røst i nærheden af Runtoft, Olpenæs (lige overfor

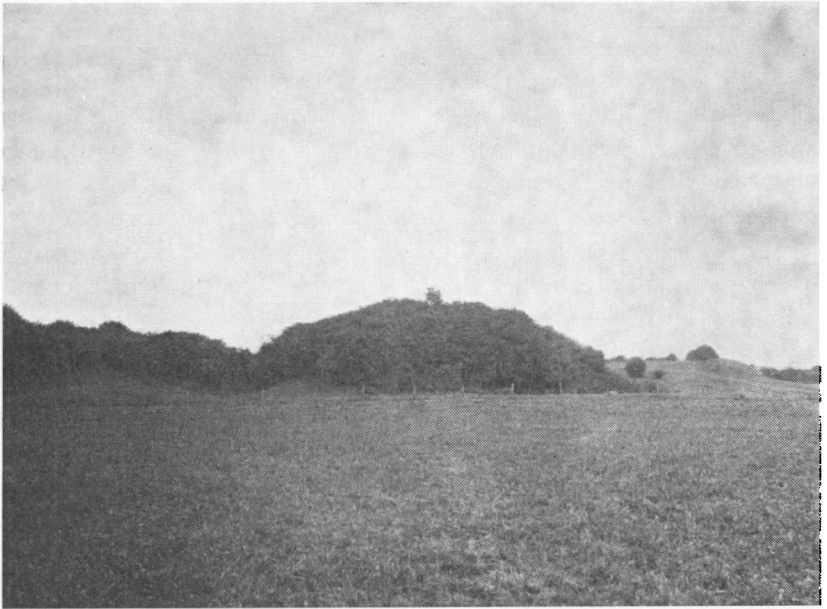
på den anden side af Slien) samt Dänisch Nienhof i Dänischwold, som erhvervedes af Henneke senest 1490.⁷⁰ Han beholdt dog stadig Ejsbøl, idet han endnu 1499 var tilstede på Haderslev herredsting, selvom han da kaldes »Hennike von der Wische i Hadersleff«,⁷¹ og året efter som nævnt solgte den ovenfor anførte årlige indtægt af landsbyen Stenved. Samme år (1500) faldt han og tre af hans brødre imidlertid ved Hemmingstedt under kong Hans' og hertug Frederiks ulykkelige felttog mod ditmarskerne.⁷² Salome sad derefter tilbage som enke på Dänisch Nienhof med syv børn, hvoraf en del endnu ikke var voksne.⁷³

Hvad der er blevet af Ejsbøl, er usikkert, men det ser ud til, at Henneke von der Wisch har solgt sit gods til hertug Frederik, idet der i et regnskab over kronens indtægter af gods i Haderslev len i 1542 anføres »Eggelsbull Folk købte af Henneke van der Wischk«.⁷⁴ Dette salg kan imidlertid kun være sket mellem begyndelsen af januar 1500, da Henneke solgte indtægten af Stenved, og 17. februar, da han faldt ved Hemmingstedt, d. v. s. at gården er blevet solgt indenfor dette tidsrum af ca. 1½ måned. Om vi skal fæste lid til regnskabets angivelse, får derfor stå hen, idet der ikke er bevaret noget skøde på Ejsbøl i hertug Frederiks arkiv, som kan bekræfte dette.⁷⁵ Vi kan dog sige så meget, at gården er gået ud af privat eje i begyndelsen af 1500-tallet.⁷⁶

Ejsbøls tilliggende.

Ejsbøl må ved salget have haft det omfang af bøndergods, som opregnes i regnskabet fra 1542 som tidligere Ejsbøl-gods, nemlig 6 gårde i Agerskov sogn, 2 i Bevtøft sogn, 19 i Tirslund sogn (alle Nørre Rangstrup herred), 7 gårde i Gl. Haderslev sogn, 12 i Moltrup sogn, 1 i Bjerning sogn, 10 i Vonsbæk sogn, 9 i Fjelstrup sogn, 1 i Tyrstrup sogn samt 11 gårde i Stenved i Åstrup sogn (alle ÷ 3 i Haderslev herred), ialt 78 større og mindre fæstegårde.⁷⁷ Ejsbøls tilliggende må herudfra karakteriseres som ret anseligt og velarronderet, og til sammenligning kan anføres, at Runtoft, vel det største gods i hertugdømmet på denne tid, da det i 1460 blev pantsat til Wulf von der Wisch, havde et tilliggende på ca. 100 gårde, der dog lå endnu mere samlet end for Ejsbøls vedkommende.

Det er bemærkelsesværdigt, at Ejsbøls tilliggende bønder- eller fæstegods ifølge jordebogen er koncentreret næsten udelukkende

Ejsbøl voldsted, set fra øst (foto: Haderslev Amts Museum).

indenfor to herreder, nemlig Haderslev og Nørre Rangstrup, og i Haderslev herred udelukkende nord for fjorden, der deler dette herred i to dele. Gram herred skubber sig fra vest ind som en kile mellem de to herreder, hvor Ejsbøls bøndergods er beliggende. Jordebogen nævner under Gram herred ikke noget tidligere Ejsbøl-gods, men heller ikke tidligere fæstere under Tørning,⁷⁸ som i 1494 var gået over i kronens eje,⁷⁹ og som vi andetsteds fra ved, har ejet et betydeligt antal bøndergårde i dette herred (se nedenfor). Dette synes at indebære, at vi ikke ud fra jordebogen kan slutte noget om Ejsbøls evt. tidligere tilliggende i Gram herred.

Jordebogen viser imidlertid klart, at der ingen Ejsbøl-fæstere har været i det område af Haderslev herred, der ligger syd for fjorden, det såkaldte Haderslev næs, hvor derimod Tørning ifølge jordebogen har haft ret omfattende jordegods, nemlig 37 gårde.⁸⁰ Det kan endvidere konstateres, at Tørning tidligere ejede mere gods her, idet Claus Limbek i 1417 skænkede et ret omfattende jordegods på Haderslev næs til kapitlet ved Vor Frue kirke i Haderslev, ialt

9 fæstegårde samt 3 større gårde (Børløsgård, Gammelgård og Vonsmose).⁸¹ Foruden dette gods lå også en stor del af Haderslevkapitlets øvrige ret omfattende jordegods på Haderslev næs.⁸² Tørnings tidligere jordegods nord for fjorden, ialt 20 gårde, 9 i Ørby, 2 i Bæk, 3 i Vonsbæk, 2 i Sillerup, 2 i Åstrup, 1 i Overgård og 1 i Moltrup, er koncentreret helt mod øst i egnen nord for fjordens munding, d. v. s. i en del af herredet, hvor Ejsbøl ikke havde bøndergods, og kun i Vonsbæk, Sillerup og Moltrup ejede begge fæstegods.⁸³ (Se kortet s. 124 f.).

Der synes altså at være tale om en tydelig fordeling, og man kan formode, at det på grund af Tørnings og Haderslevkapitlets omfattende jordegods på Haderslev næs, hvor der yderligere lå enkelte andre, men mindre adelsgårde, ikke har været muligt for Ejsbøl at erhverve jordegods i dette område. Man har til gengæld koncentreret sit jordegods i den allernordligste del af herredet på grænsen til Tyrstrup herred. I dette har Ejsbøl kun haft 3 gårde, der alle ligger meget tæt ved godset i Haderslev herred, medens Tørning her har haft ialt 30 ganske vist forholdsvis spredtliggende gårde.⁸⁴ Kun i Knud har begge haft gods, og også i Tyrstrup herred synes der altså at være tale om en fordeling på den måde, at der næsten udelukkende har været Tørning-gods. Hvad Nørre Rangstrup herred angår, kender vi også her både Ejsbøl og Tørnings tidligere tilliggende, og her kan på samme måde konstateres en tydelig fordeling. Ejsbøls fæstegods ligger som en stribe ned midt igennem herredet med de fleste gårde mod nord, mens Tørnings er samlet i den østlige del.⁸⁵

Ser vi nu på det jordegods, som kronen 1542 ejede i Gram herred, koncentrerer dette sig klart i egnen omkring Tørning, hvor der indenfor de fem sogne Hammelev, Maugstrup, Jegerup, Skrydstrup og Vedsted ligger ialt 153 gårde (i Hammelev 49, i Maugstrup 14, i Jegerup 21, i Skrydstrup 23 og i Vedsted 46).⁸⁶ Vi véd, at Tørning i 1456 ejede betydeligt jordegods i Hammelev og Styding (Hammelev sogn) samt i Arnitlund og i Over og Neder Jerstal (Vedsted sogn),⁸⁷ og 1421 nævnes endvidere fæstere under Tørning i bl. a. Ringtved (Maugstrup sogn), Styding (Hammelev sogn) og Vojens (Jegerup sogn).⁸⁸ Der er, som det ses af kortet s. 123, netop tale om landsbyer, hvor kronen i 1542 havde sit betydeligste gods, og det synes derfor rimeligt at antage, at størstedelen af det gods, der i 1542 ejedes af kronen i dette område, specielt i de fem nævnte sogne, har

Ejsbøl voldsted, set fra vest (foto: Haderslev Amts Museum).

været tidligere Tørning-gods. Dette er vel også netop grunden til, at der ikke for Gram herreds vedkommende opregnes særligt Tørning-gods, og det kan måske også være forklaringen på, at der ikke anføres tidligere fæstegods under Ejsbøl, idet det sandsynligvis ikke har været muligt for ejerne af Ejsbøl at erhverve gods i dette område, der så fuldt ud har været domineret af Tørning. Dette gælder specielt de fem nævnte sogne, der netop er den del af herredet, der ligger nærmest Ejsbøl. En sådan antagelse, som her er skitseret, ville i hvert fald stemme overens med den tydelige fordeling af Tørnings og Ejsbøls gods, der er konstateret i de øvrige herreder, men som iøvrigt næppe nogetsteds kan forklares helt fyldestgørende.

I hele den periode, der her er behandlet, er der en sammenhæng mellem Tørning og Ejsbøl, og også deres videre skæbne bærer et fælles præg. De blev som allerede nævnt begge overtaget af kronen, og medens Tørning blev sæde for den kongelige amtmand over Tørning len,⁹⁹ har det formodentlig for Ejsbøls vedkommende betydet indledningen til en forfaldsperiode. Den er vel nok blevet bestyret af

Tavle over de omtalte slægtsforbindelser

Benedikt (II) Ahlefeldt † ca. 1360	Claus Limbek d. æ. til Tørring drost † ca. 1372	Benedikt (II) Ahlefeldt † ca. 1360	Anders Jensen til Ejsbøl 1355	Jens Holck til Ejsbøl 1378
Johan Ahlefeldt † ca. 1390	Henneke Limbek til Tørring † 1404	Catharina	Nicolaus Rønnow Kierl til Ejsbøl † ca. 1400	? ? Berta
Henrik Ahlefeldt † ca. 1430	Catharina	Benedikt (III) Ahlefeldt	Eler Rønnow til Ejsbøl † ca. 1435	Marquard Rønnow † før 1421
Hans Ahlefeldt til Tørring † 1450	Benedikt Ahlefeldt til Tørring † ca. 1470	Claus Ahlefeldt til Søgård † 1404	Helene Rønnow "de Vrow to Hadersleuen" † ca. 1425	Birgitte Limbek
Henrik Ahlefeldt til Tørring † ca. 1520	Hans Ahlefeldt til Tørring † 1500	Salome	Birgitte Christiernsdatter Vasa	Claus Rønnow til Hvidkilde, rigsråd, Christian I's marsk Ejsbøl (1439) † 1486
		Wulf v. d. Wisch hovedsmand til Haderslev (1455-1465) til Runtoft (1460) og Ejsbøl (?) † ca. 1480		
		Henneke v. d. Wisch til Ejsbøl (1475-1500) † 1500		

en foged, men denne stod under amtmanden på Haderslevhus, og om at være bolig for en adelsfamilie har der slet ikke været tale. Slutresultatet blev en nedbrydning, måske samtidig med det opkøb og den nedbrydning af herregårde, som Frederik II foretog i hertugdømmet i 1580'erne, især i Haderslev amt.⁹⁰

*

Vi har nu fulgt Ejsbøl og dens ejere gennem middelalderens sidste halvandet hundrede år indtil overgangen i kronens eje. De faste holdepunkter er de seks kildesteder, der er anført i tillægget. Dette rent lokale må dog ikke opfattes som det væsentlige i denne afhandling, der tværtimod skal betragtes som et forsøg på med udgangspunkt i det rent lokale materiale at kaste lys over visse sider af det vigtige emne i Sønderjyllands historie, der hedder den holstenske adels indvandring i hertugdømmet Slesvig.⁹¹ Ejsbøl viser ved navnene på de forskellige ejere interessante og for den holstenske indvandring karakteristiske træk. Gennem Ejsbøl og dens ejeres forhold til den danske konge og til holstenerne er det endvidere muligt at få et nogenlunde klart billede af visse træk i de vigtige kampe mellem holstenerne og danske i de første årtier af 1400-tallet og af, hvad de betød af omvæltninger for den enkelte. Kun derved hæver Ejsbøl sig op over det rent lokale, men samtidig bør det dog understreges, at indvandringen også kaster lys over Ejsbøl og derved skaber en interessant sammenhæng mellem de få løsrevne kilder, vi har om dette Nordslesvigs anseligste voldsted. Der er altså tale om en vekselvirkning.

Alligevel står meget uafklaret. Der er i afhandlingen opstillet en lang række spørgsmål, som det synes umuligt for vort kildemateriale at besvare, og der er endvidere en række hypoteser, som kun *muligvis* dækker den historiske virkelighed.⁹² De må derfor heller ikke tages for andet end hypoteser og blot betragtes som en understregning af det problem, som middelalderhistorikeren til stadighed står overfor: vort kildemateriale fra denne periode er langt fra fyldestgørende til at give svar på alle vore spørgsmål og sætter derfor særdeles snævre grænser for sikker viden om perioden og dens begivenheder.

Kort over kronens gods i Gram herred 1542

Tallene angiver antallet af gårde i pågældende sogn, ialt 257 gårde.

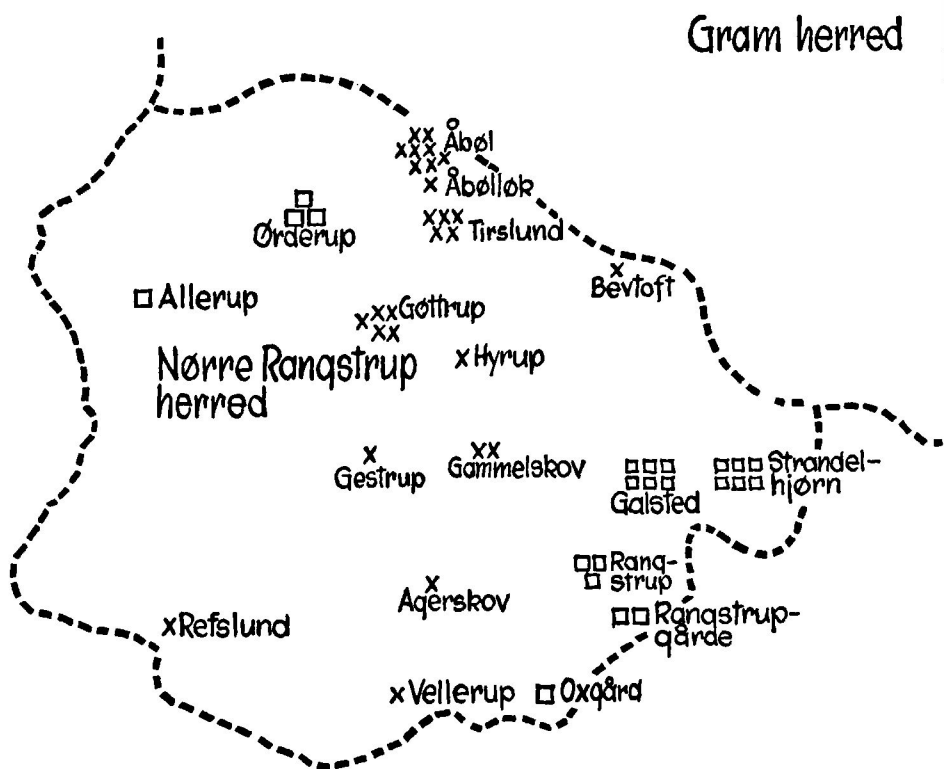
I Hammelev, Maustrup, Jegerup, Skrydstrup og Vedsted sogne er de enkelte gårde søgt placeret efter jordebogens angivelser.

(Sogne- og herredsgrænser er, så vidt de har ladet sig rekonstruere, middelalderens).

Kort over Tørning og Ejsbøl gods i Haderslev og Nørre Rangstrup herreder.

- × Ejsbøls tidligere tilliggende ifølge jordebog 1542.
- Tørnings tidligere tilliggende ifølge jordebog 1542.
(Kun Haderslev og Nørre Rangstrup herreder).
- ◻ Tørning-gods skænket Haderslevkapitlet af
Claus Limbek 1421.
- ? angiver, at beliggenhed er uvis.

Tillæg

EJERE AF EJSBØL:

- 1355: *Anders Jensen*.
Kilde: Diplomatarium Danicum 3. række, 4. bind, nr. 323.
Hertug Valdemar 3. af Jylland erklærer, at Anders Jensen af Ejsbøl (Æwilsbull) på retterting i Tønder har skødet alt sit gods i Arnum og Øster-Gasse til Valdemar Sappi.
- 1378: *Jens Holck*.
Kilde: Henry Petersen: Danske adelige Sigiller i det XIII og XIV Aarhundrede, nr. 773.
Jens Holck besegler med et våben, i skjoldet et skægget mandshoved og omskriften »Jesse Holck van Egellsbul«.
- Ca. 1390: *Nicolaus Rønnow* (Kierl) g. m. Berta.
Kilde: Fragmenter af Haderslev Kapitelsbog (i Aarsberetninger fra Geheimearkivet, II tillæg, s. 71).
»De Clenodiis Capituli. Cappa nigra ... cappa rubea ... ; Has duas donavit Domina Berta vxor Nicolai Rønnow militis habitantis in (E)ylsbyl.«. (Oversættelse se s. 106).
De fleste stykker i bogen synes at tilhøre tiden omtrent fra 1480-1500, ovennævnte synes at være affattet 1483.
- 1432: *Eler Rønnow*, søn af Nicolaus Rønnow og fru Berta.
Kilde: Acta Pontificum Danica III, nr. 1672.
»De altaribus portatilibus. Nobili viro Elero Runnowe militi domino de Eghelsbul Slesvicensis diocesis. Sincere etc. Datum Rome 12 kal. jan. anno 2.«.
(Pave Eugen IV giver 21. dec. 1432 ridderen Eler Rønnow af Ejsbøl i Slesvig stift lov til at have rejsealter.)
- 1439: *Claus Rønnow*, sønnesøn af Nicolaus Rønnow og fru Berta.
Kilde: F. H. Jahn: Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne, s. 509.
Det danske rigsråd overlader hertug Adolf Haderslev og Ærø og lover, at den fremtidige konge skal forlene ham med Slesvig. I brevet står endvidere:
»darto hebbe wy ... Clawes Rennow dem vorschreuen ... Alue ... antwordet vor een vnderpand ... den hoff Eghelsbul myd zinen guderen vnde tobehoringen de my Clawese Rennowen tobehoret.«.
(D. v. s. endvidere har jeg Claus Rønnow givet nævnte hertug Adolf underpant i gården Ejsbøl med dens tilliggende gods, som tilhører mig Claus Rønnow.)
- 1475: *Henneke von der Wisch*.
Kilde: Sejdelin: Diplomatarium Flensborgense I, s. 595.
Biskop Helrik i Slesvig stadfæster en fundats for en messe ved Vor Frue kirke i Flensborg, indstiftet af Detlev Mystorp og hustru fru Elisabeth. — S. 601 opregnes forskellige medlovere af slægterne Pogwisch og von der Wisch:
»... Clawes van der Wisch Hinrikesson to Wyttenze vnde Clawes ok Henneke van der Wisch Wulffuesson to [henholdsvis] Roest vnde Egelsbul ... «

NOTER OG HENVISNINGER

Ovenstående afhandling er en uddybning af et af de problemer, som forfatteren har beskæftiget sig med i forbindelse med en specialeafhandling i historie afleveret ved Århus Universitet over emnet den holstenske adels indvandring i hertugdømmet Slesvig. Der vil derfor i afhandlingen her savnes en lang række henvisninger. Dette skyldes, at det vil føre for vidt at redegøre for disse problemer, som der er redegjort for i specialeafhandlingen, men som er uden relevans for denne afhandling.

1. J. P. Trap: Danmark, 5. udg., bd. X, s. 203.
2. Holstenerpræstens Krønike. Oversat af Anna Hude, kap. 23, s. 69.
3. Diplomatarium Danicum III række, 2. bind, nr. 34.
4. Urkundensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für vaterländische Geschichte (SHLU), bd. II, s. 391.
5. Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearkiv, bd. II, tillæg, s. 71.
6. Se Sønderjyllands Historie (SH), bd. II, s. 52.
7. Stemmann: Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig, bd. III, s. 25. Gram: Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis 1. række (Rep. I) nr. 4253. Jels: Stemmann a. a. III, s. 31 (1403).
8. Danmarks Adels Aarbog (DAA), 1913, s. 483.
9. Aarsberetninger, II tillæg, s. 71.
10. Louis Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie, bd. I, s. 47.
11. Aarsberetninger, II tillæg, s. 71.
12. DAA 1913, s. 483. Hun antages både DAA 1913, s. 481, og Bobé I, s. 47, at være datter af Nicolaus Rønnow Kierl.
13. 1389: Rep. I nr. 3725; 1392: Rep. I nr. 3856; 1396: K. Barner: Slægten Rosenkrants' Historie, bd. I, Diplomatarium, s. 26.
14. Brevene 1389 og 1396.
15. SHLU II, s. 393.
16. DAA 1913, s. 483. — DAA 1913, s. 481, antager på grundlag af kapitelsbogen, at Nicolaus Rønnow Kierl ejede Ejsbøl.
17. Aarsberetninger II, s. 21.
18. SHLU II, s. 277.
19. Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden (SHRU) bd. IV nr. 1473.
20. SHRU VI nr. 699.
21. Rep. I nr. 3725 og 3856.
22. SHLU II, s. 370, 378 og 393.
23. Hude a. a. kap. 31, s. 101-105.
24. Se SH II, s. 55-56.
25. Ældste danske Arkiv registraturer, bd. I, s. 2.
26. Sejdlin: Diplomatarium Flensborgense, bd. I, s. 162.
27. Bobé a. a., s. 47; også dette er et indicium for, at hun var en datter af Nicolaus Rønnow Kierl.
28. Aarsberetninger, II tillæg, s. 71. Her nævnes »Domina Helena« lige efter »Domina Berta«; der synes altså at være en sammenhæng mellem de to: moder-datter? Således opfatter Bobé a. st. det.
29. Det vides ikke, hvornår det er sket, men 1410 udstedte kong Erik et gælds-brev til fru Lene, formodentlig for Haderslev, Rep. I nr. 5124.
30. 1415: Acta Pontificum Danica, bd. II, nr. 1218; 1425: sst. nr. 1462.
31. Lübeckische Urkundenbuch, bd. 6, s. 504.
32. Rydberg m. fl.: Sverges Traktater med främmade magter, bd. III, s. 40. Allerede 1428 må Eler have ejet Ejsbøl, idet han da skødede gods på Haderslev herredsting, Aarsberetninger, II tillæg, s. 71.

33. Se SH II, s. 60-63.
34. Hude a. a., kap. 36, s. 116.
35. 1417: Rep. I nr. 5681; 1419: Rydberg a. a., s. 40; 1426: Rep. I nr. 6242; 1432: Rydberg, s. 104.
36. DAA 1913, s. 483.
37. Die Chronica Novella des Hermann Korner. Udg. af J. Schwalm, s. 449.
38. Claus Limbeks klager 1421: Danske Magasin V. række, 2. bind, s. 111.
39. Danske Magasin a. st., s. 110-119.
40. Stemann a. a., s. 38.
41. SH II, s. 71.
42. Stemann a. a., s. 51-55.
43. Jahn: Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne, s. 509.
44. Jahn, s. 505.
45. Aarsberetninger, II tillæg, s. 19.
46. Dansk Biografisk Leksikon (DBL), bd. XX, s. 414.
47. DBL XX, s. 412.
48. Se DBL XX, s. 412-413; Diplomatarium Christiæni Primi, udg. af C. Wegener, Rep. I og II navneregistre under Claus Rønnow; Danske Magasin I, 3, s. 321-331.
49. Jensen und Hegewisch: Privilegien der Ritterschaft, s. 5.
50. 1443: Rep. I nr. 7306; 1459: Wegener a. a., s. 105.
51. Danske Magasin I, 3, s. 324.
52. Wegener, s. 170.
53. Han har ihvertfald ejet Hvidkilde 1449, Rep. I nr. 7886. 1459 stadfæstes tidligere pantebrev på Salling og Sunds herreder, Wegener, s. 105.
54. 1442 nævnes han første gang som hovedsmand i Nyborg, Rep. I, 7246, sidste gang 1462, Rep. II nr. 1485.
55. Danske Magasin I, 3, s. 321.
56. DBL XX, s. 412.
57. Rep. II nr. 380.
58. DBL XX, s. 412.
59. 1455: Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig und Holstein, bd. IX, s. 500; 1465: Rep. II nr. 1914.
60. Nævnes som råd 1446: SHLU IV, s. 429; 1448: Wegener, s. 2; 1455: Rep. II nr. 457; Tønder 1443: Rep. I nr. 7344.
61. Aarsberetninger, II tillæg, s. 69.
62. Sst. s. 70.
63. Sejdelin a. a. I, s. 727.
64. Aarsberetninger, II tillæg, s. 72.
65. Han nævnes første gang 1468 med sin fader, Sejdelin a. a. I, s. 573.
66. DAA 1931, s. 82-83.
67. Claus Limbek nævnes sidste gang 24. febr. 1425, Rep. I nr. 6173. Henrik Ahlefeldt fik pantebrev på Tørnings fire tilliggende herreder i aug. 1428, SHLU IV, s. 112.
68. DAA 1931, s. 91.
69. SHLU IV, s. 143.
70. Om slægtens besiddelser, se under de enkelte personer i DAA 1931, s. 80-83, Wulf, s. 80, Henneke, s. 91.
71. Rohde: Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse, s. 365.
72. DAA 1931, s. 91. Om dette felttog se SH II, s. 204-206.
73. DAA 1931, s. 91-92.

74. Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden. Udg. ved F. Falckenstjerne og Anna Hude, s. 52.
75. Vejledende Arkivregistraturer, bd. X, s. 28-51. — Det synes mærkeligt, at Henneke von der Wisch optager lån i sit gods så kort tid, før han ifølge regnskabet fra 1542 sælger det. Han må da i januar have vidst, at han ville sælge hele godset i løbet af en månedstid. Skal der ved regnskabets Henneke von der Wisch forstås enken?
76. 1520 var bønderne i Stenved hertugens, Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... s. 56.
77. Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... s. 43 og 52-56.
78. Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... s. 85-89.
79. Trap 5. udg., bd. X, s. 280.
80. Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... s. 75 ff.
81. Aarsberetninger, II tillæg, s. 12. Claus Limbeks klageskrift 1421 nævner endvidere fæstegods under Tørning i Hajstrup, Råde og Hoptrup, Danske Magasin, V række, 2. bind, s. 112.
82. Ses af Aarsberetninger, II tillæg, der gengiver en lang række af kapitlets breve, for størstedelens vedkommende om dets jordegods.
83. Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... s. 74 f. og 54 f.
84. Sst. s. 22 og 55.
85. Sst. s. 52 ff. og 26.
86. Sst. s. 85 ff., jfr. kortskitsen s. 123.
87. 1456 skænker Ahlefeldt'erne på Tørning indtægter af jordegods i de tre nævnte landsbyer til Marianerkapellet i Haderslev, Bobé a. a. bd. 2, bilag s. 3, og Zeitschrift der Gesellschaft für Schl.-Holst. Geschichte (ZSHG) bd. 40, s. 393.
88. Claus Limbeks klageskrift fra 1421, Danske Magasin, V. række, 2. bind, s. 112 f. Her nævnes endvidere fæstegods i Kastrup (Gram sogn) og Hoptrup (Hoptrup sogn), hvor kronen i 1542 også ejede gods, Sønderjyske Skatte- og Jordebøger ... hhv. s. 87 og 89, jfr. note 81.
89. Fra 1523 var Tørning len forenet med Haderslev len under én amtmand, Trap 5. udg., bd. X, s. 280.
90. Fra Gelsbro til Lillebælt, s. 57. SH II, s. 370-372.
91. Indvandringen frem til 1375 er behandlet af Harald Voigt i ZSHG bd. 82, s. 51-138, der også medtager indvandringen i Danmark. Bobé's indledning »Adel og Adelsliv i Hertugdømmerne« i hans store værk om slægten Ahlefeldt berører indvandringen periferisk, og afsnittet »Stænderudviklingen. Herremandsstanden« i SH II, s. 98-106, gør rede for enkelte af holstenernes erhvervelser, men bortset fra disse mindre behandlinger er indvandringen efter 1375 ikke tidligere behandlet i nogen tilbundsgående undersøgelse.
92. Måske kan arkæologien hjælpe til en afklaring af nogle af disse spørgsmål og evt. til en verificering af nogle af de opstillede hypoteser. Der er tidligere foretaget prøveudgravninger på Ejsbøl voldsted, således som det også er sket på Tørning (Trap 5. udg., bd. X, s. 281 f.), og der er herved fundet brølægning, kampestensmure, munkesten, munketegl samt stumper af klinkevægge, og det er konstateret, at der også på forborgens nordvestlige parti har stået middelalderlige bygninger. I gravbunden er fundet nedrammede bropæle af eg (Trap sst., s. 203). — Det synes iøvrigt mærkeligt, at man ikke forlængst har foretaget en mere systematisk undersøgelse af de mange voldsteder, der findes i Nordslesvig. Eftersom kongen i slutningen af 1500-tallet som nævnt opkøbte og nedbrød de allerfleste adelsgårde i Nordslesvig, har man her

muligheden for, uden at være generet af nutidige bygninger, at kunne undersøge det 16. årh.'s adelsborges byggeformer, ja, der er endog stor sandsynlighed for at støde på middelalderlige byggeformer, der ikke kan være nævneværdigt forstyrrede af senere tiders ombygninger. Der er i hvert fald næppe tvivl om, at en virkelig grundig og tilbundsående undersøgelse af Ejsbøl, som vi i forvejen er ret godt underrettet om, ville kunne bringe nye oplysninger frem, der kan supplere denne vor viden fra de skriftlige kilder.